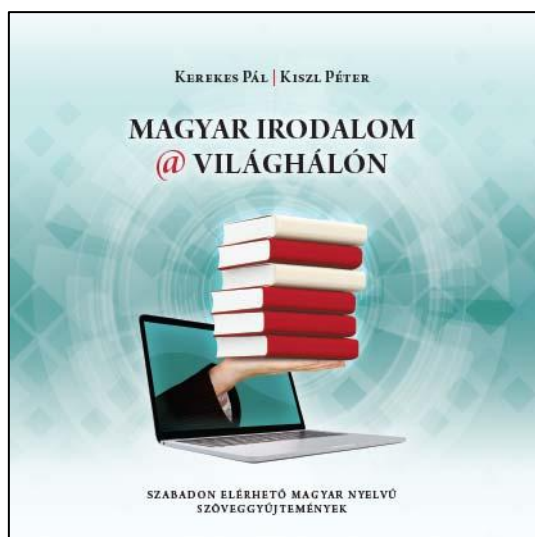

Beszámolók, szemlék, referátumok

Magyar irodalom @ világhálón

Kerekes Pál – Kiszl Péter
Magyar irodalom a világhálón : szabadon elérhető magyar nyelvű szövegyűjtemények.
Budapest : ELTE BTK, 2018. 132 p.

Úttörő, de cseppet sem szokatlan kiadványt tarthat a kezében az érdeklődő, aki a *Magyar irodalom @ világhálón* című kötetet kézbe veszi. Úttörő, mert a magyar nyelvű szépirodalmat kínáló szolgáltatásokat, weboldalakat gyűjti és rendszerezi – nyomtatott könyv formájában. Nem szokatlan, sőt kifejezetten az egyik alapvető könyvtári tevékenység, a bibliográfia (katalógus, jegyzék, ajánló bibliográfia, tetszés szerint) műfajába illeszkedik, vagy ahogy az *Előszót* jegyző, és a kötetet lektoráló *Tószegi Zsuzsanna* írja, a könyv „a sok ezer éves könyvtári célfeladatok egyikének, a számbavételnek a folytatója.”

A magyar kulturális örökség megőrzése és átörökítése a viszonylagosan rövid – mintegy negyedszázad ellenére – ma már egy egész korszakot fog át. A kezdetekkor alkalmazott technológia gyökeresen megváltozott; a weben történő eligazodást ma már megnehezíti a felduzzadt mennyiség és a tájékoztató eszközök hiánya. A válogatás elsősorban az

ingyenesen elérhető magyar nyelvű irodalmi szövegyűjteményekre koncentrálnak, viszonylagos teljességgel, de mégiscsak az ingyenesen lekérdezhető szövegyűjtemények állnak az előtérben. A kötetben több mint kétszáz webcímen található szövegtárat, gyűjteményt ismertetnek, illetve helyet kaptak külföldi intézményekben fellelhető tartalmak is. Ezekre a ritkábban látogatott gyűjteményekre nagyon fontos felhívni a figyelmet. Harmadik: a közzétételén kívüli vállalkozások, ahol az ingyenes elérés bizonyos feltételek mellett működik, pl. hirdetésbevételek. A gyűjtés nagy erénye, hogy az illegális kínálat csábításától megvédve, a biztonságos, jogszerűen használható oldalak és szolgáltatások irányába tereli az olvasókat.

Digitalizálásunk paradoxona, hogy a klasszikus és kevésbé klasszikus irodalmi alkotásokat, szövegeket ma is a könyvnyomtatás logikája mentén teszszük közzé, rögzítve a nyomtatott szövegek olvasása közben magától értetődő lineáris olvasást, holott a World Wide Web alapvető tulajdonsága a hipertextualitás.

A válogatás erénye, hogy több olyan, újszerű prezentációs technikát alkalmazó szolgáltatásra is felhívja a figyelmet, amely a hagyományos „olvasáson” túl a szövegek kreatív felhasználását is lehetővé teszi. A katalógusszerű bemutatást megelőzően több fejezetben járják körül a digitalizáció, az elérés, az ingyenesség, a jogszerű felhasználás kérdéseit.

A szerzőpáros nem jegyzi külön-külön az egyes fejezeteket. Az e-könyves kultúra megismertetésének és terjesztésének hazai „apostola” Kerekes Pál, valamint az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet vezetőjének, Kiszl Péternek az együttműködéséből egy, a témát széles látókörűen átfogó, igényes és alapos összefoglalás látott napvilágot. A vállalkozás egyik nagy erénye a kategorizálás. Koherens fogalmi rendszerbe sorolni az eddig még alig áttekinthető, rendszerezetlennek mondható anyagot, ez nagyszabású vállalkozás,

csakúgy, mint ahogy a kategorizálásra alkalmazott, magyar nyelvű fogalmak használatba vezetése.

Ma már a digitalizált tartalom egyre inkább kétségbevonhatatlanul az olvasáskultúra részévé vált. A klasszikus magyar szépirodalom jó része, illetve a kortárs magyar irodalom jelentős alkotásai is elérhetők a különböző irodalmi portálokon keresztül. Aki olvasni akar, könnyen találhat megfelelő tartalmat magának: a szabadon elérhető könyvek és szöveggyűjtemények a világháló legnagyobb kulturális lehetőségei. Ahhoz azonban, hogy ezt a digitális kincsestárat megfelelően tudjuk használni, szükségesek bizonyos előismeretek, iránytű, útmutató, amely mint egy katalógus, bemutatja a különböző, térítésmentesen használható lehetőségeket. A kötet ebben a digitális Kánaánban történő eligazodáshoz kíván segítséget nyújtani.

Az első fejezet, *Bevezetés. Kereskedelmi forgalmazás helyett szabad elérés – Magyarországon is*, mindjárt a digitális tartalmakkal összefüggésben megjelenő új fogalmak számbavételével igyekszik segíteni – mind „olvasói”, mind „könyvtárosi” – látásmódunk kiszélesítését: „e-könyv”, „online könyv”, „digitális könyv”, „hipertext könyv”, „virtuális könyv” (illetve ezek különböző szöveggyűjteményi változatai) – az új fogalmak belépését, jelentésbővülését, kiegészülését nem könnyű követni, még kevésbé rendszerezni. Hasonlóan gazdag képet mutatnak az elérési lehetőségek: az internetszerte szabadon elérhető tartalmaktól, az osztálytermekben hozzáférhető, korlátozottan szabad felhasználású tartalmakon át a nemzetközi felhőszolgáltatásokig. A szerzők egyik alapvető, az egész művön következően végigvitt törekvése a rendszerezés igénye, amely nemcsak az előbb említett fogalmi, technológiai stb. aspektusokra terjed ki, hanem magának az ingyenességnek is számtalan válfaját igyekeznek körüljárni és bemutatni, szinonimaként használva olyan fogalmakat, mint „szabad”, „ingyenes”, „díjmentes”, „szabadon elérhető”, ideértve a regisztráció fejében, vagy időlegesen történő ingyenes elérhetőséget is.

Elgondolkodtató a digitalizált tartalmak terjesztésére és hozzáférhetőségére vonatkozó gondolatmenet, mely a könyvnyomtatás üzleti modelljével veti össze a világháló által megteremtett lehetőségeket. *Monok Istvánt* idézve, a könyv a nyomtatás korszakának beköszönté után évszázadokkal később érte el a széles közönségét, majd a különböző értékesítési csatornák létrejöttével a 19-20. századra árucikké vált. Az informatika konstruktivitása azonban a könyvforgalmazás területén is új

helyzetet teremtett, hiszen a digitális szöveg nem az eladhatóság, hanem a létezés szintjén kapcsolódik be a kulturális vérkeringésbe. A szerzők az ingyenes tartalomelérést lehetőségként értelmezik, amely lehetőséget teremt a gazdasági érdekeknek való alárendelődés elkerülésére.

A kötet határai c. fejezetben deklarálják a szerzők, hogy noha a kötet elsődleges célja az ingyenes szöveghezáférés forrásainak bemutatása, bizonyos műfajokkal csak érintőlegesen foglalkozik. Ezek a tudományos és ismeretterjesztő elektronikus szakkönyvek, a digitális szakfolyóiratok, valamint az e-tankönyvek, e-learning-applikációk és az ezekhez tartozó tananyagok. Az összeállítás tehát elsősorban a széles értelemben vett szépirodalom fogalmkörébe tartozó művekre koncentrálna, megjegyezve ugyanakkor, hogy az olvasásra nem mint tanulási műveletre, hanem mint média-aktivitásra tekint. Alátámasztják ezt a megközelítést a különböző használati statisztikák is – a kötet 1. és 2.a) illetve 2.b) ábráján bemutatott adatok alapján –, melyek szerint az e-könyvekkel szemben a szabadon elérhető tartalmak fogyasztása egyértelmű előnyt élvez a felhasználók körében. Miután a kötelező olvasmányok, vagy éppen a klasszikus irodalom java szabadon elérhető a neten, a könyvtárosoknak, illetve irodalomtanároknak feltétlenül ismerniük kell a legfontosabb ilyen jellegű gyűjteményeket. Mivel azonban az internet sajátja, hogy egyes művek, főleg a kisebb műfajok – vers, novella stb. – nemcsak kötetbe rendezve, hanem önállóan is megjelennek, a gyűjtés nem az e-könyvet, hanem az e-szöveget tekinti kiindulási pontnak, nem elégedve meg az egyes szövegek lelhelyeinek számbavételével, hanem éppenséggel az egyes irodalmi szövegadatbázisok megismeretése a cél. A szerzők az összegyűjtött anyag tekintetében törekedtek a könyvtárosi rendszerező alaposagra, ezzel is mintegy elősegítve a szakmai orientációt.

A Korai magyar víziók az ingyenes e-könyv megteremtésére c. fejezetben az 1990-es évek közepétől kapunk rövid áttekintést a témában megnyilvánuló prominens szerzők, írók, irodalomtudósok gondolatainak felidézésével, elsősorban a „teljesség” és az „ingyenes hozzáférés” gondolatkörök mentén, valamint említést kapnak a folyamatosan megtorpanó, állandó koncepcióváltásban lévő, gyakran egymástól elszigetelten vagy párhuzamosan dolgozó intézményi digitalizálási projektek is. Csak remélhető, hogy a közelmúltba elfogadott Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017–2025) széles körű, végleges és hatékony megoldást biztosít

majd a szövegek hosszú távú megőrzésére és közgyűjteményektől független szolgáltatására. A korai eufóriát *Az e-book-szkepticizmus jelensége* követte, különösen az e-olvasás és a különböző formátumok életképességével kapcsolatban. Érdekes párhuzam a szerzők részéről *Illyés Gyula* gondolatainak felidézése *Nyomtatott könyv-szkepticizmus? Egy Illyés Gyula naplójegyzet nyomában* egy másik, korábbi paradigmaváltással kapcsolatban. Illyés egy helyütt nevezetesen a szóbeli és az írásbeli hagyomány egymást követő váltásáról értekezik naplójában, ahol megállapítja, hogy „A károsodás kétoldalú. A nyomdában készült könyv máris megölte s végül nyomtalanul el fogja tüntetni a hagyományt, azaz az emlékezetünk lapjaira fogalmazott szépirodalmat, az agy tekervényeire rótt törvénykönyveket, szokás- és illemtörvényeket.” A különböző korok kulturális-technológiai tranzitjai tehát óhatatlanul magukkal hoznak bizonyos veszteségeket is, azonban általuk egyúttal mindig nyílnak új lehetőségek is. *Kulcsár Szabó Ernő* gondolatait idézve „A technológizált [...] irodalmi szövegnek [...] nemcsak a [...] közlési lehetőségei tárgyaltak ki, hanem a diszkurzív befogadóképessége is.” A szabad hozzáférés történetéhez feltétlenül hozzátartoznak azok a kísérletek, melyek a könyv árának csökkentését tűzték célul, ezt tárgyalja az *Olcsó vagy ingyenes? A könyvárazásról* szóló fejezet. A történeti áttekintés azt mutatja, hogy az időről időre felbukkanó kultúrpolitikai szándék, miszerint a könyv árának csökkentésével új, addig passzív olvasói rétegek vonhatók be az olvasók táborába, rendszerint nem éri el célját. Ígéretes jelenség azonban, hogy az interneten ingyenesen elérhető irodalom – megfelelő érdeklődés felkeltésével – addig nem látott „fogyasztói hajlandóságot” generál, példa erre *Kertész Imre* Sorstalanság c. regényének letöltési statisztikája az irodalmi Nobel-díj utáni időszakban.

A Digitális szövegtartalom válfajai c. fejezetben a szerzők egy nyelvészeti tanulmányt követve kísérlik meg – nem irodalomelméleti, hanem informatikai karakterizáció mentén csoportosítani a digitális szövegeket. Az eredetileg más – alapvetően nyomtatott – hordozón napvilágot látott, ún. digitalizált művek itt „megismételt” kategórianevet kaptak, és a szolgáltatathatóság érdekében elvégzett műveletek alapján az ezekhez párosítható *módosítás* mikéntje lehet „szövegfeldolgozás”, „szoftveres (OCR) szövegkonvertálás”, „digitális kritikai kiadás”. Az újonnan létrehozott (digitális) – szintén elterjedt kifejezés szerint „born digital” – szövegek keletkezésük mikéntje alapján eleve két fő kategóriába sorolódnak: „tradíció alapú”, illetve „e-

evolúciós”. A „tradíció alapú” tartalmak válfajai lehetnek a „blog”, „e-könyv”, „zárt körben terjesztett elektronikus publikáció”, „e-szériák”, „poszt, komment”. Az „e-evolúciós” technológiákkal született tartalmak közé tartozik a „könyv applikáció”, „intelligens könyv”, „web-publikáció”, „AR, VR könyv”, szoftveres szöveggenerálás.

A szövegadatbázisok részletes számbavételét megelőző, áttekintő I. rész utolsó előtti fejezete – *Költségmentesség: a szabadon olvasható elektronikus könyvek* címen – röviden felvonultatja azokat a szolgáltatásokat, felületeket, amelyeken ingyenesen érhető el e-könyvek, itt is elsősorban a magyar nyelvű tartalomra koncentrálva. Szó esik így többek közt az iTunes, Kobo, Smashwords, Multimédiaplaza, Book&Walk, Adamobooks, Publioboox, Google Play, Google Books magyar nyelvű kínálatáról, a részleges betekintés lehetőségeiről és módjairól, valamint egyes szolgáltatók előfizetéses könyvcsomagjairól, sőt, a szerzők a hatékony keresési technikákra is felhívják a figyelmet. Megemlítik az olyan fejlesztéseket is, amelyek éppenséggel magát az ingyenes betekintés lehetőségét népszerűsítik, ilyen az „Olvass bele” portál, a *Könyvesblog*, illetve a *Könyvkolónia* megfelelő menüpontjai; valamint a sajátos profilú *Moly* portál, ahol idézeteket osztanak meg egymással a felhasználók.

Végezetül az első részt lezáró utolsó fejezet *Internetes jogsértés: illegális könyvadatbázisok, torrentezés, tiltott fájlcsere* címmel a szabad hozzáférés jogi korlátait járja körül. Sajnos, mind az e-könyv kultúra, mind az egyéb internetes tartalmak létének sajnálatos kísérő jelensége a kalózkodás, amely óriási károkat okoz a legális tartalomiparnak. A fejezet a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának (SZTNH) weboldaláról idézi a rövid, közérthető meghatározásokat, instrukciókat a szellemi tulajdon – így az interneten közzétett alkotások – jogszerű felhasználásával kapcsolatban, valamint ízelítőül felidézi a honlap „Gyakran ismételt kérdések” menüpontjából is a legjellemzőbb kérdéseket. Tószegi Zsuzsannát idézve, a könyvtárak másolási, digitalizálási szolgáltatásaik révén „ egyre gyakrabban kerülnek olyan szerepbe, amikor elsődleges szemponttá válik a szerzői jogi felhasználási feltételek pontos, mélyreható ismerete”. A kötet összeállítói is szükségesnek tartják az idézett szakíró által felvetett „copyright literacy”, azaz „szerzői jogi írástudás” bevezetésének szükségességét, amelynek „fogalmába a tárgyhoz kapcsolódó tudás- és készségszint mellett beleértendő az a hozzáállás, amelyet az egyén tanúsít a digitális

korszakban a szerzői joggal védett tartalmakkal való bánásmód/eljárás terén”.

A kötet második része – az 50. oldaltól a 103. oldalig – a tulajdonképpeni „katalógus”, számbavétel, amely *A virtuális térben szabadon hozzáférhető magyar irodalmi művek. Magyar és külföldi adatbázisok, szöveggyűjtemények* címmel veszi számba a legjelentősebb online szöveggyűjteményeket. Elsőként *A jelentősebb magyar online szöveggyűjtemények – 2018 tavaszán* fejezet tárgyalja a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK); Digitális Irodalmi Akadémia (DIA); Hungaricana; Digitális Tankönyvtár; Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet¹; Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA); Nemzeti Audiovizuális Archívum (NAVA); Archívnet; Arcanum Kézikönyvtár; Sulinet tudásbázis néven ismert szolgáltatásokat. Az önálló néven alfejezetet alkotó gyűjtemények rövid ismertetést is kaptak, például – ha ismert – az indulás éve, a gyűjtőkör, a szolgáltatott tartalom hozzávetőleges mennyisége, a fejlesztés mögött álló projekt megnevezése stb., valamint minden esetben kiemelten szerepel a szöveges leírás után az elérési útvonal. A továbbiakban különböző gyűjtőcímelek alatt megyei könyvtárak (pl. Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár E-könyvtár), egyetemek (pl. Debreceni Egyetem Digitális Könyvtár), magánkezdeményezések (pl. Eternus) szolgáltatásainak, egyházi (pl. Buddhista Könyvtár) és határon túli digitális könyvadatbázisoknak (pl. Erdélyi Digitális Adattár); idézetgyűjtemények (pl. Mondta.hu); illetve felhasználói versgyűjtemények (pl. Magyar Irodalmi Ház) linkjeit gyűjtötték össze a szerzők. Hangsúlyozottan válogatásról van szó, amely inkább orientálni és a figyelmet felhívni kívánja, mint a szinte illuzórikus teljességet célul tűzni. Ezekben a felsorolásokban egy-két kivételtől eltekintve már elmaradnak, vagy minimálisra korlátozódnak az ismertető szövegek (kivétel az *Idézetgyűjtemények, aforizmák, felhasználói versgyűjtemények*). A *Magyar online szövegmuzeumok, történelmi e-book könyvtárak* összefoglaló cím alatt ismertetett szolgáltatásokat azonban ismét hosszabban mutatják be. Ebben a körben a könyvtörténet jeles és kitüntetett darabjait, illetve a hazai közgyűjtemények muzeális kincseit virtuálisan közreadó digitális táruk ismertetését és elérhetőségeit kapjuk meg (pl. Bibliotheca Corviniana Digitalis, vagy a Vizsolyi Biblia honlapja).

Talán nem célszerű ehelyütt unalmas felsorolásra fullasztani a szerzők által a következő fejezetekben összegyűjtött gazdagságot, ízelítőül elég talán a fejezetcímeket idézni: *Globális e-könyvtárak,*

kulturális portálok szabadon elérhető magyar könyvanyaga; A szabadon elérhető magyar irodalom egyedi lelőhelyei; Folyóiratok ingyenes e-tartalom állományai; Közgyűjteményekben elérhető digitális szövegtárak; Ingyenesen elérhető mese- és ifjúsági irodalom. A fejezetekben fellelhető tartalomszolgáltatók neveit böngészve az olvasónak megfordulhat a fejében, hogy ebből a tudásanyagból akár egy játékos vetélkedőt is lehetne rendezni: Ki tud többet felsorolni az alábbi kategóriákba tartozó oldalak közül?; Ki tudja megmondani, hogy ennek és ennek a költőnek a művei hol érhetők el? stb. A játék kedvéért talán maguknak a könyvtárosoknak is érdemes próbára tenniük saját magukat, mindenestre a recenzens pironkodva vallja be, hogy bizony, szép számmal talált addig nem ismert lelőhelyeket a válogatásban... A későbbiek folyamán viszont „komolyan” is alapja lehet a gyűjtemény efféle játékos ismeretszerzésnek.

A számbavételt a legfontosabb elektronikus szöveggyűjtemények, adatbázisok képernyőképeiből adott válogatás zárja. Mint a fejezet címe játékosan fogalmaz: „Papír alapú webarchiválás”, és valóban, nem egy olyan kép került a válogatásba, amely ma már nem lelhető fel az interneten, ha a szakemberek valamelyike meg nem őrizte volna! Egy-egy eljövendő fejlesztéssel ezek a most közölt képernyőképek úgyszintén a múlt emlékeivé válhatnak. Ennek ismeretében ez a lenyomatkészítés egyáltalán nem felesleges, hanem szükséges és dicsérendő kiegészítése a kötetnek. (Ne felejtjük el, a magyar internetarchívum éppen csak születésben van, de abból az adatbázisból már egy egész korszak – a magyar internet első huszonöt éve – hiányozni fog.)

A kötet egyik kiemelt célközönsége a könyvtáros társadalom tagjai, valamint a pedagógusok, köztük is elsősorban az irodalomtanárok. Mint az utolsó két fejezet, *A könyvtár és az ingyenes e-könyv*, illetve a *Szövegemancipáció és könyvmonopolizmus* összefoglalja a bevezető fejezetek megállapításait is, a könyvtári rendszernek mindig is alap-

¹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a fejezet alcímének megfelelő időpontban a portált annak idején létrehozó szervezet ezen a néven már nem, hanem csak jogutód intézmények – Magyar Nemzeti Filmlap. Filmintézet Igazgatóság; Fórum Hungaricum Közhasznú Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság – formájában létezik, noha a fejezetben felemlített portál fejlécében még ma is valóban ez a fenntartói név olvasható.

feladatai közé tartozott a tudás, a kultúra, a könyvek és folyóiratok minél szélesebb közönséghez való, csekély költségért vagy éppen ingyenesen történő eljuttatása. Az a körülmény, hogy éppenséggel a könyvtár állományában fizikailag is megtalálható kiadvány tartalma a neten szabadon is elérhető, megfelelő felkészültség mellett felerősítheti a könyvtárnak azt a funkcióját, miszerint közvetítőszerepet tölthet be az információáramlásban. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében már évek óta zajlik e-book tematikájú képzés, ahol mind a szükséges eszközök használatát, mind a rendelkezésre álló adatbázisok keresőfelületeinek felhasználói szintű megismerését elsajátíthatják az olvasók. Sajnos, Magyarországon nem alakult ki az e-könyvek könyvtári kölcsönzéséhez szükséges infrastruktúra, ennek megfelelően maga az e-könyvkölcsönzés sem honosodott meg, ugyanakkor megfelelő gazdagságban állnak rendelkezésre ingyenesen elérhető, minőségi tartalmak, és a könyvtárak szolgáltatási palettája ebben az irányban feltétlenül bővíthet.

Végezetül engedtessek meg két szubjektív gondolat. A szerzők az ingyenes, szabad hozzáférés által teremtett lehetőségekről, valamint a szöveg interakciójának kibővüléséről szólva, és különösen összehasonlítva a könyvnyomtatás korát meghatározó gazdasági érdekekkel, következetesen optimista kifejeletet jósolnak az ingyenes elérés olvasásnövelő hatásával, az irodalom és a kultúra szélesebb körben való terjedésével kapcsolatban. Nem lenne szerencsés azonban elfelejtenie arról a körülményről, hogy a „kulturális fogyasztásra” szánt tartalmak mögött ma is gazdasági érdekektől meghatározott, internetes szolgáltatók állnak, akik számára a világhálón végzett aktivitás üzletet jelent. (Természetesen nem a közgyűjteményekre gondolunk itt, hanem azokra a kereskedelmi háttérű keresőmotorokra, tartalommegosztó alkalmazásokra, amelyek a regisztrációk során megadott

adatainkért, figyelmünkért, időnkért, végső soron az „elérhetőségünkért”, és potenciális vásárlói elköteleződésünkért versenyeznek.)

Időről időre felbukkan egy olyan dilemma a könyvtáros szakmában, hogy a „nyomtatott bibliográfia” vagy egy „adatbázis” a korszerűbb nyilvántartási forma valamely szakterület (korszak, műfaj, életmű) alkotásainak, alkotóinak, adatainak számbavételére. Némiképp a szerzők maguk is érzik a kettősséget a nyomtatott könyv formában történő közreadás miatt. De gondoljunk csak a hasonló célkitűzéssel – csak szélesebb gyűjtőkörre tekintő –, a maga korában úttörő *webkat.hu* adatbázisra, amely a korai magyar internet weboldalait tartotta nyilván, mégpedig teljességre törekvően! Ma már sajnos nyoma sincs az interneten. A létrehozó intézmény, a Neumann Ház megszűnésével a szerver, az adatbázis is elkallódott. Az elektronikus tartalmak illékonyága, mulandóságának veszélye és tudata ebben az összeállításban is kimondatik. Paradoxonnak tűnik, de sajnos igaz, hogy még mindig időtállóbb a nyomtatott forma, mint az elektronikus, nem beszélve arról, hogy az előbbi hordoz egyfajta lezártaságot, befejezettséget, amely jelen esetben a tartalom céljával, az összegyűjtéssel és felmutatással egyáltalán nem áll ellentétben. A szerzők megjegyzik, hogy „Vállalásunk így minden bizonnyal az utolsó, könyv alakban megjelenő lenyomata a témakörnek, képernyőképeket tartalmazó mellékletünk pedig egykor történeti jelentőséggel fog bírni.” A kötet használói nevében csak remélhetjük, hogy nem az utolsó, hanem időről időre kiegészítve, frissítve tartalmát, esetleg sorozattá bővülve egyéb dokumentumtípusokra, műfajokra is kiterjesztve, újra és újra meg fog jelenni, éppen a rögzítettség által megadva tárgyának a „kordokumentum” nemesítő jellegét.

(Vass Johanna
MMA könyvtárvezető)